

A főváros fejlődése a számok tükrében

Budapest a felszabaduláskor romváros volt. Ma korszerű világváros. Az emlékezés napjaiban idézzük fel néhány adatot, amely jelzi a korabeli állapotokat. 1945 márciusában a főváros akkori közigazgatási területén (Kis-Budapest) 833 ezren laktak, 30 százalékkal kevesebben, mint a második világháborút megelőzően. A háború okozta károkat emlékeztünkön kívül megőrizték az akkori felmérések adatai. Az épületek háromnegyede sérült meg, ebből 1500 lakóépület teljesen megsemmisült. 19 ezer lakás használatatlanná, 13 600 pedig teljesen rommá vált. A közintézmények is súlyos veszteséget szenvedtek: a kórtermek 30 százaléka, az iskolai tantermek 12 százaléka, a hivatali helyiségek negyede ment tönkre. A gyáripár 94 százalékát érte kisebb-nagyobb kár, a közművek és a szolgáltató vállalatok termelőberendezéseiben és elosztóhálózatában is nagy volt a pusztulás. Valamennyi Duna-hidat felrobantották és szinte teljesen megbénult a helyi és a távolsági közlekedés.

Számokkal talán nem is lehet érzékeltetni, milyen óriási eredmény volt megelőzni a tömeges éhhalált, a nagyobb járványokat. Az élet gyors újraindulását jelzi, hogy 1945 végére a még romos Budapest lakóinak a száma újból elérte az 1 milliót.

A nagy-budapesti lakosság

Az ország népességének jelenleg mintegy ötöde — több mint 2 millió 50 ezer ember — él már a fővárosban. Budapest Európa hatodik legnépesebb fővárosa. A népességfejlődés üteme az utóbbi harminc év egyes időszakában eltérően alakult. A legnagyobb változást az 1950. január 1-én érvénybe lépett törvény jelentette, amely hét városnak és 16 községnek a fővároshoz csatolásával, kialakította Nagy-Budapestet. Ezzel a főváros területe két és félszeresére, 525 km²-re, népessége másfélszeresére 1 millió 590 ezerre növekedett, népsűrűsége viszont 40 százalékkal csökkent.

A régebbi 14 kerület helyett 22 kerületet hoztak létre. Az utóbbi három évtizedben az egyes kerületek népessége különböző mértékben gyarapodott. Nagyarányú népességfejlődést a korábban laza beépítettségű kerületekben lehetett tapasztalni, ahol kiterjedt családiházás-építkezésekre és lakótelepek létesítésére nyílt lehetőség. Különösen szembeötlő a népességgyarapodás a XI. kerületben, ahol háromszorosára, a XIV.-ben, ahol kétszeresére növekedett a lakosság száma.

A népességgyarapodás két forrása — a természetes szaporodás és a vándorlási többlet — közül a fővárosban a bevándorlás játszotta a döntő szerepet. 1949 és 1960 között Budapest 214 ezres népességnövekedésének 60 százalékát a bevándorlás eredményezte. 1960 óta a főváros népességgyarapodása a korábbinál mérsékelt ütemű. Ebben az időszakban a meglehetősen alacsony születési arányszám folytán természetes fogyás mutatkozott, így a népességfejlődés teljes egészében a csökkenő ütemű bevándorlásból származott.

A főváros lakosságának korösszetétele alapvetően megváltozott, meggyorsult az előregedési folyamat. A gyermekkorúak száma ugyan csaknem azonos az 1949. évvel, de a főváros lakosságához viszonyított aránya 18-ról 14 százalékra csökkent. Az öregek száma ez idő alatt jóval több mint kétszeresére, arányuk 11 százalékról 20 százalékra nőtt. Ma az öregek száma csaknem másfélszerese a gyermekekének.

A főváros népessége nemcsak számbelileg változott a három évtizedben. A lezajlott társadalmi-gazdasági átalakulás, a gyors ütemű, tervszerű gazdasági fejlődés erőteljesen átformálta a lakosság összetételét. Itt él az ország

munkásosztályának ötöde — ez családtagjaikkal Budapest lakosságának majdnem 60 százaléka, és itt lakik az ország ipari, építőipari munkásainak a 22 százaléka. Budapestnek az ország szellemi életében is meghatározó a szerepe, így arányaiban jelentős az értelmiségi és egyéb szellemi réteg súlya.

Az életkörülmények fejlődése

A fővárosi lakosság helyzete, életkörülményei az ostromot követő súlyos nélkülözések és az inflációs időszak nehézségei után rohamosan javultak. Az egy főre jutó fogyasztás a fontosabb élelmiszeri cikkekből már 1949-ben meghaladta a második világháború előtti színvonalat. Az életszínvonal, az életkörülmények javulását legszembetűnőbbben a reáljövödelmek növekedése jelzi. A fővárosban az egy főre jutó reáljövödelem 1970-re az 1949. évének több mint két és félszeresére emelkedett. 1970 után évenként átlagosan 8 százalékkal nőtt, s ezzel jelenleg — számítások szerint — több mint háromszorosra a háború előttinek.

A jövödelmek, a keresetek kedvezőbb alakulása folytán mennyiségileg megnövekedett és szerkezetében fejlettebbé vált a fogyasztás. A kiskereskedelmi forgalom értéke az 1950-es évek elejétől a négyszeresére, több mint 50 milliárdra emelkedett. A forgalom összetételének változását jellemzi, hogy 1953-ban a túlnyomó részt még a létfenntartás szempontjából többnyire nélkülözhetetlen élelmiszerek forgalma képezte és az iparcikkek aránya mindössze 18 százalék volt. Az utóbbi években viszont az eladott élelmiszerek értéke kevesebb 50 százaléknál, az iparcikkek, azon belül a tartós fogyasztási cikkek forgalma pedig jelentősen megnövekedett.

Fővárosunk egészségügyi és szociális ellátásának a fejlődését csak az adatok tömeges felsorolásával lehetne sokoldalúan bemutatni. De néhány szám is sokatmondó. Az orvosok száma Budapestben a felszabadulás óta megkétszereződött. A lakossághoz viszonyított számuk jelenleg egyike a legmagasabbaknak Európában. A kórházi ágyak száma a fővárosban meghaladja a 28 ezret, bár itt a növekedés csak 35 százalékos és ez sem új kórházépítés eredménye. De így is évenként több mint 550 ezer beteget ápolnak Budapest kórházaiban.

Az anyák és a csecsemők védelmében tett intézkedések a fővárosban is megmutatkoznak. A háború előtti években ezer újszülöttről 100, 1946—1950-ben 82 egy éven aluli csecsemő halt meg. Jelenleg 41. A bölcsődei és az óvodai hálózat jelentős fejlődésére utal, hogy a fővárosban a bölcsődei férőhelyek száma az 1950-es évek eleje óta megkétszereződött, az óvodai férőhelyeké pedig hétésszeresére emelkedett.

Az országban végbement kulturális forradalom az oktatás színvonalát Budapestben is emelte, de az oktatási intézmények befogadóképességének növekedése nem tartott lépést az igények emelkedésével. A fővárosi általános iskolákban például az 1950-es évek elejétől több mint 1000 új tanterem épült, de „kétfélszoros rendszert” oktatás még ma is van. A közép- és a főiskolai, egyetemi hallgatók száma 60 százalékkal több, mint az 1950-es évek elején.

A lakásépítés adatairól és körülményeiről az elmúlt napokban már közöltünk részletes, összehasonlító adatokat, amelyek jeleztek, hogy milyen hatalmas fejlődés történt e területen is, bár gondok még mindig bőven vannak.

A tömegközlekedés, a kereskedelem

A nagyvárosi lakosság mindennapi életében igen fontos szerepet játszó tömegközlekedést a felszabadulás után szinte semmiből kellett újjáteremteni. Ráadásul Nagy-

Budapest létrehozásakor a külső kerületek elmaradott közlekedési viszonyainak javítása is a fővárost terhelte.

A villamos- és a trolibuszhálózat fejlesztésével és korszerűsítésével a járművek utasforgalma 1968—1969-ben érte el a maximumot; több mint 900 millió utast szállítottak évente, háromszor annyit, mint a háború előtt. Ekkor kezdett működni a metró, amelyen az utasok száma meghaladja az évi 180 milliót. Az autóbuszok az utóbbi időben évenként már 600 milliós utasforgalmat bonyolítottak le, hétszer annyit, mint 1949-ben. A tömegközlekedés fejlődése mellett mind jelentősebb a személygépkocsik szerepe; minden negyedik-ötödik család rendelkezik gépkocsival.

Az ország kereskedelmi dolgozóinak harmada a budapesti hálózatban tevékenykedik. 1974 elején a fővárosi szocialista kiskereskedelem keretében 6680 bolt (gyógyszertár) 2108 kereskedelmi és 1123 üzemi vendéglátóhely működött. A fővárosi hálózat fejlesztésénél — az utóbbi években különösen az élelmiszer-kereskedelemben — fokozottan előtérbe került az elavult, apró üzletek helyett a nagyobb alapterületű, korszerű egységek létesítése és a fejlett kereskedelemre jellemző önkiszolgáló rendszer általános bevezetése.

A főváros fejlett ipara, kereskedelme és szolgáltató hálózata a múltban is a lakosság viszonylag széles körű foglalkoztatására nyújtott lehetőséget. 1941-ben Budapest népességének már 51 százaléka aktív kereső volt, szemben a 45 százalékos országos aránnyal. Ez lényegében a nők nagyobb arányú foglalkoztatásával függ össze, a háború előtt a fővárosban a nők több mint harmada folytatott aktív kereső tevékenységet, viszont országosan még negyedük sem dolgozott. Jelenleg a főváros népességének az 55 százaléka és a nők fele aktív kereső, ami lényegesen meghaladja az országos arányokat (49, illetve 41 százalék).

A főváros munkaképes korú népességének ma több mint negyötöde aktív kereső, egytizede iskolai tanulmányokat folytat, a fennmaradó rész zömmel gyermekgondozási szabadságon levő, illetve nyugdíjas. A munkaerőtartalék a fővárosban lényegében kimerült.

Az ipari termelés növekedése

A szocialista ipar termelése Budapestben az államosítás óta csaknem a hatszorosára emelkedett. Az 1950-es években a termelés növekedése még jelentős részben a munkások számának emelésével történt. A munkaerő-tartalék fokozatos csökkenése folytán a foglalkoztatottak, és ezen belül a munkások számának növekedése, már az 1960-as évek elején lassúbbá vált, majd az évtized második felében és az 1970-es években csökkenő irányú volt. A szocialista iparban foglalkoztatottak száma Budapestben az utóbbi évtizedben mintegy százezerrel lett kevesebb. Ily módon fokozottan érvényre jutott a műszaki fejlesztés, illetve a termelékenység növelésének szükségessége. A IV. öt éves tervidőszak eddig eltelt négy évében e tekintetben már jelentős haladás történt.

A főváros fejlődését csak több kötetben, tömeges számadatok felsorolásával lehetne — minden igényt kielégítően — bemutatni. A fenti rövid összefoglalás csupán egy általános áttekintést nyújthat az utóbbi három évtized nagyarányú változásairól, amelynek során Budapest világvárosi színvonalra emelkedett, nemcsak népességének számában, hanem arculatában és lakóinak számára teremtetett életkörülményeiben is.

Dr. Szabady Egon

a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese